

bus, de rebus non a Deo, sed ab hominibus immun- A
dissimis, et truculentissimis commissis, qui si essent
in his temporibus, omnibus legibus rei subiacerent
quæ multo justiores, et severiores, quam actus illo-
rum. Patrem armis pulsavit: lex Falcidia et Sempro-
nia parricidam in culeo cum feris ligaret. Et sorores
corrupt: lex Papinia omnibus pœnis per singula
membra probrum puniret. Connubia aliena inrasit:
lex Julia adulterum suum capite afficeret. Pueros
ingenuos attaminavit: lex Cornelia transgressi fœ-
deris amissum novis exemplis novi cœtus sacrile-
gum damnaret. Hic nec divinitatem habuisse osten-
ditur: erat enim homo: latuit eum fuga patris. Huic
tali homini, tam nefando regi, tam obscœno tamque
crudeli, Dei assignatus est honos ab hominibus, qui
utique cum sit in terra natus, et per incrementa
ætatum adultus, in qua omnia hæc mala admisit, et
modo non sit in ea, quid putatus nisi mortuus, et
numquid putat stultus error pennas ei natas in sen-
ectute, unde ad cœlum volaret? Sed possunt et hæc
credere orbatu sensu homines, si tamen credunt

enim cygnum factum esse, ut generaret Castores; et
aquilam, ut contaminaret Ganymedem; et taurum,
ut violaret Europam; aurum, ut violaret Danaen;
et equum, ut generaret Pirithoum; hircum, ut ge-
neraret Egyptum (a) de capra; satyrum, ut oppri-
meret Antiopam. Hæc, qui adulteria spectant, ad quæ
proni sunt peccatores, ideo facile credunt, ut male-
facti auctoritatis, et omnis spurcitiae de ficto deo mu-
tuentur. Num cætera, quæ credi possunt actus illius,
quæ et vera sunt, quæque sine transfiguratione eum
aiunt gessisse, quam sint inemendata, animadver-
tunt: ex Semele generat Liberum, ex Latona Appol-
linem et Dianam, ex Maia Mercurium, ex Alcmena
Herculem. At cæteras ejus corruptelas, quas ipsi
confitentur, nolo conscribere, ne rursus fœditas jam
sepulta auribus renovetur: sed horum paucorum
mentionem feci, quos deos et ipsos credunt erran-
tes, scilicet de incesto patre generatos, adulterinos,
supposititios, et Deum viventem, æternum, sem-
piterni numinis (b), præscium futurorum, immen-
sum, talibus cum nefandis criminibus diffuderunt.

COMMENTARIUS.

(a) Egyptum. Forte Ægipana. SUAR.

(b) Sempiterni numinis. Forte filium deest. SUAR.

Imo potius nihil deesse videtur. EDD.

Appendix tertia.

GRÆCORUM OPERUM FRAGMENTA ET NOTULÆ,
CUM ADNOTATIONIBUS JACOBI PAMELII.APOLOGETICI ADVERSUS GENTES PRO CHRISTIANIS GRÆCI, FRAGMENTA,
ex Eusebio Cæsariensi, cum translatione triplici.

PRÆFATIUNCULA IN FRAGMENTA GRÆCA APOLOGETICI

Tertulliani Apologeticum adversus gentes, uti pa- C
raphrasticis vertit Rufinus, sive pro Christianis, uti
ad verbum ex græco transtulerunt Christophorsonus
apud Eusebium, et Langius in Nicephoro, latine con-
scriptum fuisse, sed in græcum sermonem transla-
tum disertis verbis Eusebius et Nicephorus affirmant:
an vero ab auctore ipso, an alio quovis factum sit,
non satis (c) quanquam priori sententiæ magis faveat,

quod etiam alios quosdam libros latine et græce con-
scripserit. Quo fit ut operæ pretium duxerim, sepa-
ratim fragmenta græca publicare; eaque ad majorem
intellectum cum versione triplici; Eusebii quidem in-
terpretum duorum, Rufini et Christophorsoni; Nice-
phori vero, qui ad verbum ex illo hæc descripsit,
Langii. PAM.

COMMENTARIUS.

(c) Forte liquet. EDD.

I.

Ex Apologetici cap. 11, juxta Eusebium (*Hist. Eccles. lib. III*) et Nicephorum (*l. III, c. 17*).

Καίτοι εύρηκαμεν και την εις ημάς επιζήτησιν κεκωλυμέ- D
νην. Πλίνιος γάρ ο Σεκουδος ηγούμενος της επαρχίας, κατα-
κρίνας χριστιανούς τινας, και της λζίας δεβαλόν, παραχθεις
τώ πλήθει, ήπρετι τί αυτη ειη πρακτικόν. Τραιανώ ούν τώ
βασίλει άνεκοινάσατο, λέγων, έξω του μή βούλεσθαι αυτους
ειδωλοατρεψιν, ουδέν άνόσιον έν αυτοις εύρημέναι. Εμήνευε

δὲ τοῦτο, ἀποσταθαι ἐωθεν τοὺς Χριστιανούς, και τὸν Χριστὸν
Θεοῦ δίκην ὑμεῖν· και πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαρυ-
λάσσειν, κολυέσθαι ρονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἐξαπα-
τῆν, και τὰ ὅμοια. Πρὸς ταῦτα ἀπέγραψε Τραιανὸς, τὸ τῶν
χριστιανῶν φύλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μή, ἐμπιστὸν δὲ κολάζεσθαι

RUFINI.

Persecutionum vero extrinsecus
pondus urgebat Ecclesiam, et tam
immensæ catervæ martyrum quoti-
die jugulabantur, ut Plinius secun-
dus, qui tunc provinciam admini-
strabat, multitudine interemptorum
permotus, referret ad imperatorem,
quod innumera hominum millia

CHRISTOPHORSONI.

Atqui invenimus inquisitionem
quoque in nos prohibitam. Plinius
enim secundus, cum provinciam
regeret, uamnatiss quibusdam Chri-
stianis, quibusdam gradu pulsus,
ipsa tandem multitudine perturba-
tus, et quid de cætero ageret nes-
cius, consuluit tunc Trajanum im-

LANGII.

Atqui, invenimus inquisitionem
quoque in nos prohibitam. Plinius
enim secundus, cum provinciam
regeret, quibusdam Christianis dam-
natis, quibusdam gradu pulsus ipsa
tamen multitudine perturbatus,
quid de cætero ageret, consuluit
tunc Trajanum imperatorem, al-

RUFINI.

quotidie obruncarentur, in quibus nihil omnino sceleris deprehenderetur admissum, aut aliquid contrarium humanis legibus gestum, nisi hoc solum, quod antelucanos hymnos Christo cuidam canerent Deo : adulteria vero, vel cætera hujusmodi crimina apud eos ut illicita haberi, et penitus arceri; cætera vero secundum leges eos agere communes. Ad quæ tunc Trajanus rescripti sui auctoritate decernit ut Christiani quidem non requirantur; si qui tamen inciderint, puniantur, Per quod ex parte aliqua persecutionis sedatum putabatur incendium.

CHRISTOPHORSONI.

peratorem, allegans præter obstinationem non sacrificandi, nihil se scelerati de eis reperisse. Insinuans quoque et illud : Surgere atque venire summo mane christianos, et Christum tanquam Deum carminibus laudare; et ad conservandam eorum disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam et cætera scelera prohibere. Ad quæ Trajanus rescriptis : Christianos inquirendos non esse, oblatos autem puniendos.

LANGII.

legans, præter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sceleris eorum comperisse, quam cæcus antelucanos ad canendum Christo ut Deo, et ad conservandam disciplinam homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam et cætera prohibentes. Tunc Trajanus rescriptis: hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere.

II.

Ex Apologetici cap. V, juxta Eusebium (Hist. Eccles. lib. II) et Nicephorum (lib. II, cap. 8).

Ἰνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων παλαιῶν ἢ δόγμα, μὴδὲνα θεῶν ὑπὸ βασιλείᾳ καθιερωθῆσαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μάρκος Διμόλιος οὕτως περὶ τινος εἰδώλου πεποιήκεν Ἀλβούρνου καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ λόγου ἡμῶν πεποιήται, ὅτι κατ' ὑμῖν ἀνθρωπιεὶα δοκιμῆ ἢ θεότης δίδοται· ἂν μὴ ἀνθρώπων, θεός (οὐ γίνεσθαι) οὐκ ἔσται· οὕτως κατὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου θεῶ ὧν

εἶναι προσήκει. Τιβέριος οὖν (ἐπ' οὗ τὸ τῶν χριστιανῶν ἔλεος εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν), ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου, ἐνθα πρῶτον ἤξατο, τῆ συγκλήτου ἀποκρίσασατο· δηλὸς ὡν εἰκόνις ὡς τῷ δόγματι ἀφίσταται· ἢ δὲ συγκλήτος, ἐπεὶ ἐκ αὐτῆ δεδοκεμάκει, ἀπόσασατο, ὃ δὲ ἐπὶ αὐτοῦ ἀποράσει ἐμεινῖν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν χριστιανῶν κατηγοροῖς.

RUFINI.

Ut de origine aliquid retractemus ejusmodi legum, vetus erat decretum, ne quis deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu probatus; sicut Marcus Æmilius de deo suo Alburno. Facit et hoc ad causam nostram, quod apud vos humano arbitratu divinitas pensatur. Et nisi homini Deus placuerit, deus non erit. Homo jam Deo propitius esse debet. Tiberius ergo, cujus tempore nomen christianum in sæculum intravit, adnuntiata sibi ex Syria Palæstina, quæ illic veritatem istius divinitatis revelaverant, detulit ad senatum, cum prærogativa suffragii sui. Senatus quia non ipse probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

CHRISTOPHORSONI.

Ut de origine retractemus ejusmodi legum, vetus erat decretum, ne quis deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu probaretur; ut M. Æmilius de deo suo Alburno. Facit et hoc ad causam nostram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas pensatur. Nisi homini deus placuerit, deus non erit. Homo jam Deo propitius esse debet. Tiberius, ergo, cujus tempore nomen christianum in sæculum introivit, adnuntiatum sibi ex Syria Palæstina, quæ illic veritatem ipsius divinitatis revelaverat, detulit ad senatum cum prærogativa suffragii sui. Senatus, quia non ipse probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

LANGII.

Ut de origine aliquid retractemus ejusmodi legum, vetus erat decretum, ne quis deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu comprobaretur. Tiberius ergo, cujus tempore nomen christianum in sæculum introivit, adnuntiata sibi ex Palæstina veritatem dogmatis istius (ibi enim prima initia sumpserat), ad senatum retulit, cum prærogativa suffragii sui. Senatus, quia ipse non probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus mortem Christianorum accuatoribus.

III.

Ex eodem Apologetici V cap. juxta Eusebium (Hist. Eccles. lib. II. cap. 24) et Nicephor. (lib. II, cap. 37).

Ἐντύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν· ἐπεὶ εὐρήσατε πρῶτον Νέρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν Ρώμῃ, τὴν ἀκατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας, ὡμῶς ἢ εἰς πάντα, διώξαντα.

Β Τοιοῦτον τῆς κολάσεως ἡμῶν φρονήτῳ πεπονημένον. Ὁ γὰρ εἰς Νέρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν Ρώμῃ, τὴν ἀκατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας, ὡμῶς ἢ εἰς πάντα, διώξαντα. ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι.

RUFINI.

Consulte commentarios vestros, illic reperietis primum quoque Neronem in hanc sectam, tum maxime Romæ orientem, cæsareo gladio ferocisse. Tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest non nisi grande aliquid bonum a Nerone damnatum.

CHRISTOPHORSONI.

Consulte vestros commentarios, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam, tum maxime Romæ orientem, cæsareo gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostræ gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest non nisi aliquid bonum grande a Nerone damnatum.

LANGII.

Consulte commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam, tum maxime Romæ orientem, cæsareo gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim illud scit, intelligere potest non nisi aliquid bonum a Nerone damnatum.

IV.

Ex eodem V Apolog., juxta Euseb. (Hist. Eccl. lib. III, c. 20) et Niceph. (I. III, c. 10).

Πεπειρακεὶ ποτὶ καὶ Δομετιανῶς ταῦτό ποιοῦν ἐκείνου, μέγας ὡν τῆς τοῦ Νέρωνος ὁμότητος. Ἄλλ' εἶμαι, ὅτι ἔχων τι

συνήσεως τάχιστα ἐπαύσατο, ἀνεκαλεσάμενος εὐς εἰρηλάσει.

bus, de rebus non a Deo, sed ab hominibus immun-
dissimis, et truculentissimis commissis, qui si essent
in his temporibus, omnibus legibus rei subjacerent,
quæ multo justiores, et severiores, quam actus illo-
rum. Patrem armis pulsavit: lex Falcidia et Sempro-
nia parricidam in euleo cum feris ligaret. Et sorores
corruptit: lex Papinia omnibus pœnis per singula
membra probrum puniret. Connubia aliena intravit:
lex Julia adulterum suum capite afficeret. Pucros
ingenuos attaminavit: lex Cornelia transgressi fœ-
deris amissum novis exemplis novi coitus sacrile-
gum damnaret. Hic nec divinitatem habuisse osten-
ditur: erat enim homo: latuit cum fuga patris. Huic
tali homini, tam nefando regi, tam obscæno tamque
crudeli, Dei assignatus est honos ab hominibus, qui
utique cum sit in terra natus, et per incrementa
ætatium adultus, in qua omnia hæc mala admisit, et
modo non sit in ea, quid putatus nisi mortuus, aut
numquid putat stultus error pennas ei natas in sene-
ctute, unde ad cœlum volaret? Sed possunt et hæc
credere orbatu sensu homines, si tamen credunt

A eum cygnum factum esse, ut generaret Castores; et
aquilam, ut contaminaret Ganymedem; et taurum,
ut violaret Europam; aurum, ut violaret Danaen;
et equum, ut generaret Pirithoum; hircum, ut ge-
neraret Egyptam (a) de capra; sotyrum, ut oppri-
meret Antiopam. Hæc, qui adulteria spectant, ad quæ
proni sunt peccatores, ideo facile credunt, ut male-
facti auctoritatis, et omnis spurcitæ de ficto deo mu-
tuentur. Num cætera, quæ credi possunt actus illius,
quæ et vera sunt, quæque sine transfiguratione eum
aiunt gessisse, quam sint inemendata, animadver-
tunt: ex Semele generat Liberum, ex Latona Appol-
linem et Dianam, ex Maia Mercurium, ex Alcmena
Herculem. At cæteras ejus corruptelas, quas ipsi
confitentur, nolo conscribere, ne rursus fœditas jam
sepulta auribus renovetur: sed horum paucorum
mentionem feci, quos deos et ipsos credunt erran-
tes, scilicet de incesto patre generatos, adulterinos,
supposititios, et Deum viventem, æternum, sem-
piterni numinis (b), præscium futurorum, immen-
sum, talibus cum nefandis criminibus diffuderunt.

COMMENTARIUS.

(a) Egyptam. Forte *Ægipana*. SUAR.(b) Sempiterni numinis. Forte *filium* deest. SUAR.

Imo potius nihil deesse videtur. EDD.

Appendix tertia.

GRÆCORUM OPERUM FRAGMENTA ET NOTULÆ,
CUM ADNOTATIONIBUS JACOBI PAMELII.APOLOGETICI ADVERSUS GENTES PRO CHRISTIANIS GRÆCI, FRAGMENTA,
ex Eusebio Cæsariensi, cum translatione triplici.

PRÆFATIUNCULA IN FRAGMENTA GRÆCA APOLOGETICI

Tertulliani Apologeticum adversus gentes, uti pa-
C raphrasticòs vertit Rufinus, sive pro Christianis, uti
ad verbum ex græco transtulerunt Christophoronus
apud Eusebium, et Langius in Nicephoro, latine con-
scriptum fuisse, sed in græcum sermonem transla-
tum disertis verbis Eusebius et Nicephorus affirmant:
an vero ab auctore ipso, an alio quovis factum sit,
non satis (c) quamquam priori sententiæ magis faveat,

quod etiam alios quosdam libros latine et græce con-
scripserit. Quo fit ut operæ pretium duxerim, sepa-
ratim fragmenta græca publicare; eaque ad majorem
intellectum cum versione triplici; Eusebii quidem in-
terpretum duorum, Rufini et Christophoroni; Nice-
phori vero, qui ad verbum ex illo hæc descripsit,
Langii. PAM.

COMMENTARIUS.

(c) Forte liquet. EDD.

I.

Ex Apologetici cap. 11, juxta Eusebium (*Hist. Eccles. lib. III*) et Nicephorum (*l. III, c. 17*).

Καίτοι εὐρήκαμεν καὶ τῆν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκαλυμμέ-
νην. Πλίνιος γὰρ ὁ Σεκουῆδος ἠγούμενος τῆς ἐπαρχίας, κατα-
κρίνας χριστιανούς τινας, καὶ τῆς Ἀζίας ἑμβαλὼν, παραχθείς
τῷ πλήθει, ἠπέρει τί αὐτῆ εἶη πρακτικόν. Τραϊανῷ οὖν τῷ
βασιλεὶ ἀνεκοινώσατο, λέγων, ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοῦς
εἰδωλατρῆν, οὐδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὐρηκέναι. Εὐμήνευ

ὁ δὲ τοῦτο, ἀνίστασθαι ἔωθεν τοὺς Χριστιανούς, καὶ τὸν Χριστὸν
Θεοῦ δίκην ἱμνεῖν· καὶ πρὸς τὸ τιν ἐπιστήμον αὐτῶν διαρυ-
λάσσειν, καλυπθῆναι φωνῆσειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἔξωπα-
τῆν, καὶ τὰ ὅμοια. Πρὸς ταῦτα ἀπέγραψε Τραϊανὸς, τὰ τῶν
χριστιανῶν φῶλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσόν δὲ κοιλιάσθαι

RUFINI.

Persecutionum vero extrinsecus
pondus urgebat Ecclesiam, et tam
immensæ catervæ martyrum quoti-
die jugulabantur, ut Plinius secun-
dus, qui tunc provinciam admini-
strabat, multitudine interemptorum
permotus, referret ad imperatorem,
quod innumera hominum millia

CHRISTOPHORONI.

Atqui invenimus inquisitionem
quoque in nos prohibitam. Plinius
enim secundus, cum provinciam
regeret, uamnatiss quibusdam Chri-
stianis, quibusdam gradu pulsus,
ipsa tandem multitudine perturba-
tus, et quid de cætero ageret nes-
cius, consuluit tunc Trajanum im-

LANGII.

Atqui, invenimus inquisitionem
quoque in nos prohibitam. Plinius
enim secundus, cum provinciam
regeret, quibusdam Christianis dam-
natis, quibusdam gradu pulsus ipsa
tamen multitudine perturbatus,
quid de cætero ageret, consuluit
tunc Trajanum imperatorem, al-

Hactenus B. Hieronymus, cujus integras periodos adduximus in medium, tum ne quid mutilum esset, tum ut intelligat lector qui veterum de Virginitate, hodie tantopere controversa, scripserint; quocirca magnopere optarim exstare huc auctoris libellum, sive prosa conscriptum, sive potius, quod per verbum *lusit* indicari videtur, carmine. Quo sit magis, ut mihi non probetur ejusdem viri eruditi censura, qui existimabat hunc eundem esse librum, cum illo qui inscribitur EXHORTATIO AD CASTITATEM. Præterquam enim quod illum *adolescens scripsisse* dicitur, et hunc sub finem vitæ scriptum constet; etiam ex proposito minime tractat *de molestiis nuptiarum*. Neque vero etiam illorum placet sententia qui duos diversos libros

A Tertulliani dictis locis videri volunt, cum utrumque disertis verbis B. Hieron. inscriptum significet *de molestiis nuptiarum*. Atqui an B. Hieronymus adscribat Tertulliano etiam alios, quorum meminuit de *Virginitate libellos*, poterat fortassis dubitari, juxta priores illius editiones, si legeretur: *legas Tertulliani ad amicum philosophum et de Virginitate alios libellos*. Certe ejusdem pene sunt argumenti ad *Uxorem* libri duo, ac dicta *Exhortatio ad castitatem*, et non aliud tractat liber de *Velandis Virginibus*; alios insuper de *Virginitate*, continentia et castitate servanda locos complures apud Tertullianum, ex indice nostro inveniet lector.

II. DE FATO LIBRI

MENTIO ET FRAGMENTUM EX EJUSDEM LIB. DE ANIMA (cap. 20)

et Fulgentio Placiade, de *Vocibus Antiquis*.

Potestates enimvero præsent. Secundum nos B quidem, Dominus Deus, et diabolus æmulus; secundum communem autem opinionem, et Providentia,

Hactenus auctor, cujus cum nullum exstet opus, ubi de quatuor illis tractet, mihi prorsus videtur alludere ad librum suo titulo *de Fato*, utpote quem ab eo conscriptum pateat ex citatione Fulgentii Placiadis, jam olim excusi cum Hygini Mythologiis per verba sequentia: « Nam et Tertullianus in libro quem de *Fato* scripsit, ita ait: *Redde huic fati primum problematis mancipatum*, in dict. problema, lib. de *Vocibus*

et *Fatum*, et necessitas, et fortuna, et arbitrii libertas. Nam hæc et philosophi distinguunt, et nos secundum fidem disserenda, suo jam novimus titulo.

Antiquis. » De *Fato* præterea sub nomine Minutii Felicis olim, extitisse libellum tradit B. Hieron., *Catal. scripsit Eccles.*, sive *contra Mathematicos*; qui tamen, cum et ipse disertus sit hominis, non videtur cum stylo Octavii Dialogi ejus convenire. Fortassis is ipse liber est quem Tertulliano hic adscribimus, utpote quem non modo disertum, sed eloquentissimum alicui nuncupat.

III. DE MUNDIS ET IMMUNDIS ANIMALIBUS QUÆSTIONUM

CITATIO EX B. HIERONYMI EPIST. 125, AD DAMASUM.

Quærit Damasus inter cæteras quæstiones, quæst. III: « Si omnia Deus fecit bona valde (*Gen.*, I), quare *Noe de mundis et immundis animalibus* præcepit (*Gen.*, VIII), cum immundum nihil bonum esse possit. Et in Novo Testamento post visionem quæ Petro fuerat ostensa, dicenti: *Absit, Domine, a me, quoniam commune et immundum numquam introivit in os meum*; vox de cælo respondit: *Quod Deus mandavit, tu ne commune dixeris* (*Act.*, X). » Respondere

B. Hieron. se scribit, duabus tantum quæstionibus prætermittis (nempe hæc et ea de qua in sequenti fragmento): « Non, inquit, quo non potuerim et ad illas aliquid respondere, sed quod ab eloquentissimis viris, Tertulliano nostro et Novatiano latino sermone sunt editæ; et si nova voluerimus adferre, sit latius disputandum, etc. Nam et Origenes de mundis et immundis animalibus in Levitico plura disseruit. »

An istud referatur ad peculiarem aliquem librum ejus tituli, quod magis tamen probatur, an vero ad tractatum ea de re per aliquot lineas Tertulliani, l. II, *adv. Marc.*, c. 48, lectori liberum relinquimus judicium. Hic dumtaxat adferemus ipsam responsionis summam in hæc verba: *Et si lex aliquid cibis detrahit, et immunda pronuntiat animalia, quæ aliquando bene-*

dicta sunt, consilium exercendæ continentia intelligi, et frenos impositos, etc. Quod ipsum cum afferatur, sed longe aliis verbis libro de *Cibus judaicis*, vel inde constat, sicuti et ex reliquo totius libri stylo, non esse Tertulliani, sed potius *Novatiani*, utpote ad quem jam dictis verbis alludere videtur B. Hieronymus. Ubi de hac materia latius.

IV. DE CIRCUMCISIONE QUÆSTIONUM

CITATIO, EODEM B. HIERON. LOCO.

Ad quæstionem Damasi penultimam: « Cur Abraham fidei suæ signum in circumcissione suscepit (*Gen.*, XVII), respondet B. Hieron. verbis jam citatis altera præcedenti se illam prætermittere,

An peculiariter scripserit Tertullianus librum de *Circumcissione*, non tam constat atque de Novatiano, cui nominatim liber de *Circumcissione* inscribitur a B. Hieron. *Catal. Script. Eccles.* Atqui etiam latissimum tractatum videre est apud auctorem, tom. I, l. *adv. Jud.*, c. 5. Exstat quidem tom. IV, nunc IX. Operum B. Hieron. liber de *vera Circumcissione*, quem

D quod a Tertulliano nostro et Novatiano latino sermone sint editæ. Addens etiam Origenem in IV ad Rom. ἐξήγησεν τὸ μυστὶς de *Circumcissione* magnifice disputasse.

Erasmus conjicit esse Tertulliani; sed, præterquam quod stylus non respondeat, contrarium convincitur tum ex Scripturis ibidem citatis juxta versionem B. Hieron., tum quod Manichæorum mentionem faciat; quo fit ut neque Novatiano adscribi possit, sed potius (quod vir quidam eruditissimus censuit) Paulino adscribendus sit.

V. DE VESTIBUS AARON LIBRI

MENTIO EX B. HIER. EPIST. 128, AD FABIOLAM, DE VESTE SACERDOTALI.

Fertur in indice Septimii Tertulliani liber de *vestibus*

Aaron, qui interim usque ad hanc diem a me non est

us. Si a vobis propter celebritatem Urbis fuerit A
us, quæso ne meam stillam illius fluminis com-
meis sum viribus æstimandus.
tes Aaronis octo ex cap. XXVIII Exod. recitan-
t explicantur latissime a B. Hieron. dicta Epist.
este sacerdotali; quarum quatuor, feminalia
e, linea tunica, baltheus et cidaris etiam sacer-

VI. DE TRINITATE LIBRI

NOTULA.

ipsit, inquit B. Hieron. Catal. Script. Eccles.,
ianus de Trinitate grande volumen, quasi ἐπιτομὴν

Tertullianus præter librum *adversus Praxean*,
de Trinitate scripserit, merito dubitationem in-
t hæc B. Hieronymi verba: cum enim ἐπιτομὴ
rioris sit operis compendium, et Novatiani de
tate liber, utpote grande volumen, vel ipso teste,
tius multo sit lib. *adv. Praxean*; oportebit, si
osi non sint B. Hier. codices, alium de Trinitate
n a Tertulliano conscriptum confiteri. Sin vero
us (quod lectum forte ab illo fuit) ἐπιτομὴν
bitur Novatiani liber, dilatio argumenti a Ter-
no tractati lib. *adv. Praxean*. Idipsum censen-
erit, si legamus μίμησιν. id est imitationem, cum
illianum aliquoties imitetur. Nos itaque, quia
ibenter absque MS. codicibus lectionem veterum

operis Tertulliani, quod plerique nescientes Cypriani
existimant.

immutamus, maluimus etiam librum de Trinitate
inter ea quæ desiderantur Tertulliani opera collocare:
maxime, cum, etsi idem argumentum latius tractet
Novatianus de *Patre Deo et Deo Filio*; tamen vicissim
latius tractetur a Tertulliano *adv. Praxean et Monar-*
chianos, de Filio alio a Patre, quem illi eundem facie-
bant; sicuti postea et Sabellius, contra quem pau-
rioribus agit Novatianus. Deinde latius ibi tractatur
et verius de Spiritu sancto, utpote de quo Novatianus
unicum caput habeat. Usque adeo ut, si proprie
loquamur, neque ἐπιτομὴν, quia grandius est opus,
nec μίμησιν, quia in quibusdam succinctius; nec
Tertulliani liber Novatiani.

VII. DE CENSU ANIMÆ

LIBRI ADVERSUS HERMOGENEM ARGUMENTUM ET FRAGMENTA,

ex libro de Anima, cap. 1, 3, 22 et 24.

solo *Censu animæ*, inquit Tertullianus, congressus
rogeni, quatenus et istum ex materiæ potius
estu, quam ex Dei flatu constituisse præsumpsit;
ad reliquas conversus quæstiones, plurimum
or cum philosophis dimicaturus.

ia jam congressione decisa *adversus Hermogenem*,
ræfati sumus, quia animam ex Dei flatu, non ex
ria vindicamus; muniti et illic divinæ determi-
nis inobscurabili regula: *Et flavit, inquit, Deus
m vitæ in faciem hominis, et factus est homo in
tam vivam* (Gen., II; I Cor., XV), utique ei Dei
De isto nihil amplius revolvendum; habet suum
am et suum hæreticum.

eterum *adversus Hermogenem*, qui eam (nempe
iam) ex materia, non ex Dei flatu, contendit,
im proprie tuemur. Ille enim, adversus ipsius
pturæ fidem flatum in Spiritum vertit; ut dum
edibile est Spiritum Dei in delictum, et mox in ju-
um devenire, ex materia potius anima credatur,

is quinque locis auctor in primis titulum et argu-
tum indicat: *de Censu animæ adversus Hermoge-*
n, ubi *censum* accipi pro origine, præterquam quod
ri loco, etiam vel inde patet, quod refutetur hæ-
s Hermogenis, qua non ex Dei flatu, sed ex materia
næ originem constituisse contendebat. Haud aliter
re mundum factum dicebat non ex nihilo, sed
materia Deo coæterna, adversus quam hæresim
ra disputat auctor, I. *adv. Hermog.* Jam vero
m duas scripturas affert, quibus animam Dei
um probasse se significat, Gen. II et I Cor., XV,
quibus cum ille, uti suæ hæresi videretur favere,
tisset *spiritum vitæ*, pro eo quod alii *flatum*;
tra Scripturæ fidem, utpote cum græce legatur
πνεῦμα, quod plerique malunt (vel B. Aug. teste,
III, de Civit. Dei, c. 24) interpretari *flatum*,

quam ex Dei Spiritu. Idecirco nos et illic statum eam
defendimus, non spiritum, secundum Scripturam et
secundum spiritus distinctionem; et hic spiritum in-
gratis pronuntiamus, secundum spirandi et flandi
conditionem; illic de substantia quæstio est, spirare
enim substantiæ actus est.

Cætera animæ naturalia jam a nobis audit Hermo-
genes, cum ipsorum defensione et probatione, per
quæ Dei potius quam materiæ propinqua cognos-
ceitur.

Nos autem, qui nihil adpendimus, hoc ipso animam
longe infra Deum rependimus, quod natam eam
agnoscimus; ac per hoc dilutioris divinitatis, exilioris
felicitatis; ut flatum, non ut spiritum; etsi immor-
talem, ut hoc sit divinitatis; tamen passibilem, ut hoc
sit nativitatis; ideoque et a primordio exorbitationis
capacem, et inde etiam oblivionis adfinem. Satis de
isto cum Hermogene.

D *inspirationem*, aut *adspirationem*, aut *animam*, quam
spiritum; significat tertio loco hic citato auctor se
hoc egisse dicto libro, ut *flatum* potius tueretur quam
spiritum. Quamquam interim alio sensu etiam spiri-
tum agnoscens animam, a spirando, lib. de Anima,
non per omnia consentiat cum Catholicorum sententia
Tertullianus, qui spiritum proprie animam dicunt,
non tamen Spiritum sanctum; atque adeo etiam dicto
loco Geneseos et alibi, πνεῦμα spiritum interpretantur.
Verum de hoc illius paradoxo lectorem remisimus ad
nostra Prolegomena... Deinde sese ad institutum
propius cætera naturalia animæ pertractasse insinuat
adv. Hermog., ut Dei potius quam materiæ propin-
qua anima probaretur. Denique fortassis propterea
quis animam cum Deo compararet, eam longe infra
Deum defendisse se scribit dicto libro, quod nata sit,

quod passibilis, quod exorbitationis capax, et inde etiam oblivionis adfinis sit. Usque adeo ut totius pene libri argumentum, et quasi fragmenta quedam A ipsis iisdem verbis repetita hic videre sit apud auctorem.

VIII. ADVERSUS APELLETIANOS LIBRI

CITATIO, EX LIBRO DE CARNE CHRISTI (cap. 8).

Sed quoniam et isti *Apelletiani* carnis ignominiam prætendunt maxime, quam volunt, ab igneo illo præside mali, sollicitatis animabus adstructam, et idcirco indignam Christo, et idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quemdam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit, et instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractavimus. Nam est nobis *adversus illos libellus*, an qui spiritum et voluntatem et virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit, cum angelum etiam de figura erraticæ ovis interpretentur. Teste igitur pœnitentia institutoris sui, delictum erit mundus, siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia

An liber iste, *adversus Apellem*, an *adversus Apelletianos* inscribi debeat, aliquamdiu me dubitare fecit, quod inter cæteros hæreticos, adversus quos scripsit Tertullianus, enumeret Vincent. Lirinens. Apellem, ex quo etiam hæsitavimus num plures essent libelli ab auctore adversus ipsum et discipulos ejus conscripti. Verum, cum toties facta Apellis mentione atque nullius alterius, nullam tamen libri cujuspiam adversus eundem mentionem præterquam hoc loco faciat, fit mihi credibile, et unicum esse ab eo conscriptum, et *adversus Apelletianos* inscriptum. Maxime cum etiam *Apelletianos* B. Cyprian. nuncupet Apellis discipulos, Epist. 75, ad *Jubaianum*. Atqui obscuriora quidem sunt verba Tertulliani jam citata, sed hoc sibi vult: Argumentum libri adversus Apelletianos potissimum fuisse: an angelus, ille igneus mali præses, qui et mundum hunc (juxta illos) instituerat, et sollicitatis animabus carnem adstruxerat, ad quod tamen spiritum et voluntatem et virtutem Christi habuerit; dignum aliquid pœnitentia fecerit. Utpote qui dicerent, sicuti legitur, lib. de *Præscript. adv. hæret.*, cap. 51, Hæres. 19: Illum mundo inferiori permiscuisse pœnitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset, quam superior mundus institutus fuisset. Quod ipsum interim pulchre contra illos retorquet, illic ubi loquitur: de sua paratura repercutiens. Verum quod vocat hunc angelum mali præsidem, sic explicat Epiph., Hær. 44, ex sententia Apellis: « Evasit autem non bonus, et quæ ab ipso facta sunt, non bene facta sunt, sed secundum malam ipsius mentem ab ipso creata sunt. » De sollicitatis autem animabus ab igneo illo deo angelo juxta Apellem, vide supra, tom. III, lib. de *Anima*, c. 23 et 36, ubi addit ex consequenti auctor constituisse eum ante corpora animas viriles ac muliebres. De mundo ab illo instituto, lib. de *Præscript. adv. Hær.*, cap. 54 et 51, Hær. 19. De carne hominis proinde ab eodem exstructa, c. 8, lib. de *Carne Christi*, ex quo hæc verba desumpta sunt, et lib. de *Resurr. Carn.*, c. 5. De Christi denique carne, non ab illo angelo creata, sed ex cœlestibus sideribus structa, contra Apellem late disputat auctor dicti lib. de *Carne Christi*, c. 6. Consentit in his omnibus Epiphanius, præterquam quod inferiorem deum nuncupet, quem auctor angelum igneum; quem interim agnoscunt B. Aug.,

locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus, et membra delictum, erit proinde et cœlum, et cœlestia cum cœlo. Si cœlestia, et quidquid inde conceptum prolatumque est, mala arbor malos fructus edat necesse est. Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati consistit elementis, peccatrix de peccatorio censu, et par erit ipsius substantiæ, id est, nostræ, quam ut peccatricem Christus dedignatur induere. Ita, si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, et eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse non potuit.

Hær. 25, B. Isidor., lib. *adv. Marc.*, Rabanus noster, B. Honorius et Gratianus in *Catalogis hæret.* hoc peculiare auctori, quod de pœnitentia angeli Creatoris jam dictum est; sicuti et illud, quod figuram erraticæ ovis (*Luc.*, XV) de illo interpretati sunt; quasi gaudium fuerit in cœlo apud angelos Dei de illo uno peccatore ad pœnitentiam converso. Quam contra maluit auctor interpretari de homine lapsa et per Christum requisito, sicuti etiam alii veteres omnes. Hactenus de iis quæ ad intellectum hujus fragmenti faciunt.

Quia vero promisimus integram nos historiam hic edituros de Apelle et ejus hæresibus, faciemus id quam paucissimis licebit. *Apelles* itaque discipulus Marcionis, uti verbis auctor utar dicti lib. de *Præscript. adv. Hær.*, c. 6, 30 ac 51, lapsus in fœminam, desertor continentiæ marcionensis (quam ille simulabat) ab oculis magistri Alexandriam secessit. Inde in alteram fœminam inpegit, illam virginem Philomenen, postea vero immane prostibulam; cujus signis et prodigiis inductus, librum edidit, quem *Phanerois Philumenes* inscripsit, quam quasi prophetissam sequebatur. Neque vero desertor dumtaxat, sed et emendator Marcionis, ac discipulus supra magistrum appellatur ab auctore, lib. IV, *adv. Marc.*, c. 17: neque vero in hoc solum quod, uti illic diximus, unum Deum superiorem faceret, alterum Dominum dicat, sed angelum faciat, verum et in reliquis paulo prius recensitis hæresibus, quas seductus a Philumense novas induxit. In hoc nihil differens a Marcione, quod et Deum Moysi et legem ac prophetas repudiavit, sicuti lib. de *Præscript.* habetur, c. 51. De animarum solarum salute ac negata resurrectione carnis quam adeo impugnat auctor lib. de *Resurr. carn.*, item quod solo Apostolo uteretur, sed Marcionis, id est non toto. De quibus plerisque videre etiam est Epiph., Theod. et Damasc. Sed hoc auctori peculiare: Habet præterea libros suos quos inscripsit *Syllogismorum*, in quibus probare vult, quod omnia quæcumque Moyses de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint. Quo fit ut de iis aliud nihil adnotandum occurrat. Hoc unum adjiciam, non mirum esse si auctor *adversus Apelletianos* scripserit quod sæpedito lib. de *Præscript. adv. hæret.*, cap. 30, afferat adhuc superfuisse proprios discentes et successores Apellis.

X. LIBRI DE PARADISO ARGUMENTUM,

EX LIB. DE ANIMA (cap. 55).

Sed in æthere habitatio nostra, etc. Imo, inquis, in paradiso, quo jam tunc et patriarchæ et prophete, appendices Dominicæ resurrectionis, ab inferis migraverint. Et quomodo Joanni in spiritu, paradisi re-

gio revelata, quæ subicitur altari, nullas alias animas apud se præter martyrum ostendit? quomodo Perpetua, fortissima martyr, sub die passionis, in revelatione paradisi solos illic commartyras suos vidit? nisi quia nullis romphæa paradisi janitrix cedit, nisi qui in Christo decesserint? Nos in Adam nova mors pro Deo, extraordinaria pro Christo, alio et privato excipitur hospitio? Agnosce itaque differen-

Hactenus auctor, sed saniori modo intelligendus, uti adnotavimus latius in Prolegomenis inter Paradoxa, ubi ad omnia ipsius argumenta respondebimus. Hoc hic annotandum, auctorem librum hunc conscripsisse non modo de paradiso terrestri, in quo Adam fuit conditus, et quo Enoch et Helias translati feruntur, sed etiam et magis ex proposito de paradiso spirituali, quo apostolus Paulus raptus legitur II Cor. XII. Quamquam in hoc ab aliis Patribus dissentiat, quod illi cœlestem nuncupent illum paradysum, et nominatim B. Ambr. in dicti loci Commentario, auctor vero illum non distinguit a sinu Abrahæ, quem sublimiorem tamen inferis confitetur: verum etiam de hoc in Prolegomenis inter Paradoxa. Terrestrem vero paradysum disertis verbis de Adam loquens, agnoscit lib. *adv. Jud.* cap. 2, lib. *de Patientia*, cap. 5, et lib. *de Resurr. carn.* cap. 26, et lib. II *adv. Marc.* cap. 2 et 10. Rursus lib. *adv. Valent.*, cap. 20, ubi Ptolomæum Valent. irridens, quod paradysum archangelum quartum somniaret, sic jocatur: « Quoniam et hunc supra tertium cœlum pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam, deversatus illic inter nubeculas et arbusculas. Satis meminerat Ptolomæus puerilium dicibulorum, in mari poma nasci, et in arbore pisces, sic et in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur demiurgus ignorans, et ideo fortassis non scit arbores in sola terra institui oportere! » Omnium autem apertissime hoc ipso Tom. *Carm. lib. de Iudicio Domini*, cap. 8, et *Genes.* cap. II ac III. Eundem

tiam ethnici et fidelis in morte. Si pro Deo occubas, etc., non in mollibus febribus et in lectulis, sed in martyriis; si crucem tuam tollas, et sequaris Dominum, ut ipse præcepit; tota paradisi clavis tuus sanguis est. Habes etiam *De Paradiso* a nobis *libellum*, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini.

agnoverat jam antea etiam B. Iren. lib. III *adv. Hær.* cap. 55, et apertius lib. V, cap. 5, ubi ait dixisse presbyteros Apostolorum discipulos Enoch et Heliam translatos esse in paradysum, ubi primus homo positus fuit, de quo Scriptura (nempe Gen. II): *Et plantavit Deus Paradysum in Eden contra Orientem, et posuit ibi hominem.* Consentit etiam B. Justin. *Mart. Apol.* I, ubi Homerum scribit ad paradysi imitationem a Moyse descripti, confinxisse Alcipoi hortum; Theophilus item lib. II *ad Autolyt.* et Novatianus lib. *de Trinitate*, et Lactant. *Carm. de Phœnice*, ad dicta verba Scripturæ alludentes, paradysum in Oriente constitutum referunt. Denique Epiph. in *Ancorato* et *adv. Origenistas*, ac *Epist. ad Joan. Episc. Hieros.* a B. Hieron. in latinum translata, latissime ex Scriptura (Gen. II ac III) disputat contra Origenem, paradysum de terreno ad cœlestia transferentem, idipsum probans ex quatuor illis (quorum aquam se bibisse scribit) fluminibus, ex paradiso profluentibus; et sustineas, apud Apost. II Cor. XII, aliud esse cœlum tertium, aliud paradysum. Eandem hæresin attribuit B. August. lib. *de Hær. Seleucianis et Herminianis.* Quorum omnium deliramenta jubet conticescere etiam B. Hieron. *Comment. in Daniele*, alicubi. Porro ubi sit paradysus, varias diversorum sententias hic recensere superfluum existimo, quod scribat B. August. lib. II *contra Pelag. et Cœlest.* cap. 25, hoc ad quæstiones quæ sunt præter fidem, pertinere.

DE SPE FIDELIUM LIBRI

ARGUMENTUM, EX LIB. III ADV. MARC. CAP. ULT.

et B. Hieron. in cap. XXXVI Ezech. et alibi, ac Gennadio.

De restitutione Judææ, inquit Tertullianus, quam et ipsi Judæi, ita ut describitur, sperant, locorum et regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum et in Ecclesiam, et habitum et fructum ejus, competat, et longum est persequi, et in alio opere digestum, quod inscribimus DE SPE FIDELIUM; et in præsentem vel eo otiosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam et confitemur in terra nobis regnum repromissum; sed ante cœlum, sed alio statu; utpote post resurrectionem in mille annos (*Apoc. XX et XXI*), in civitate divini operis Jerusalem cœlo delata; quam et Apostolus matrem nostram sursum designat (*Gal. IV*); et *πολίτευμα* nostrum, id est municipatum, in cœlo esse pronuntians (*Philipp. III*), alicui, utique cœlesti, civitati eum deputat. Hanc et Ezechiel novit (*Ezech. XLVIII*), et Apostolus Joannes vidit (*Apoc. XXI*).

Neque enim, inquit B. Hieron., juxta judaicæ fabulas, quas illi *δευτεροσταίς* appellant, gemmatam et auream de cœlo expectamus Jerusalem, nec rursus passuri circumcisionis injuriam, nec oblaturi tauro-rum et arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et multi nostrorum, et præcipue Tertulliani liber qui inscribitur DE SPE FIDELIUM, et Lactantii *In-*

stitutionum volumen septimum pollicetur, et Victorini Pictabionensis episcopi crebræ expositiones, et nuper Severus noster in Dialogo cui *Gallo* nomen imposuit; et ut græcos nominem, et primum extremumque jungam, Irenæus et Apollinarius.

Nec ignoro, inquit idem *Præfat. lib. XVIII in Isaiam*, ad eundem librum alludens, quanta inter homines sententiarum diversitas sit, etc., de repromissionibus futurorum, et qua ratione intelligenda sit Apocalypsis Joannis; quam si juxta literam accipimus, judaizandum est; si spiritualiter, ut scripta est, deserimus, multorum veterum videbimur opinionibus contraire; latinorum, Tertulliani, Victorini, Lactantii; græcorum, ut cæteros prætermittam, Irenæi tantum, Lugdunensis episcopi, faciam mentionem, adversum quem vir eloquentissimus Dionysius, Alexandriæ ecclesiæ pontifex, elegantem scribit librum; irridens mille annorum fabulam, et auream atque gemmatam in terris Jerusalem, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium sabbati, circum-cisionis injuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delicias et cunctarum gentium servitatem; rursusque bella, exercitus ac triumphos, et superatorum neces, mortemque centenarii pecca-

(*Tre nte-six.*)

TERTULLIANI II.

toris. Cui duobus voluminibus respondit Apollinarius.

Papias, inquit idem *Catal. Script. Eccles.*, dicitur mille annorum judaicam edidisse *ἀποκρίσεις*, quem secuti sunt Irenæus et Apollinarius et cæteri, qui post resurrectionem aiunt in carne in sanctis Dominum regnaturum. Tertullianus quoque in libro *DE SPE FIDELIUM*, et Victorinus Pictabionensis et Lactantius hac opinione ducuntur.

In divinis, inquit Gennad. lib. *de Dogmat. Eccl.* inter opera B. Augustini, ad eundem librum alludens,

Hactenus plura testimonia de argumento libri *de Spe Fidelium*, quorum postremum ea potissimum de causa adiecimus, quod cuique auctori sua paradoxa attribuat, qua B. Hier. prima facie omnibus in genere videtur impingere: quamquam interim ipse opiniones appellet, non hæreseis aut errores, reverentiæ gratia; in quo illum etiam imitatus est Gennadius. Verum de aliorum sententia, ne hic prolixiores simus, uti de responsione ad omnia Tertulliani quæ ex Scripturis loco hoc citat argumenta; videat lector nostra Prolegomena inter Paradoxa. Hic dumtaxat dicemus videri nobis sententiam Tertulliani esse mitiorem reliquis, nempe eam de qua scribit B. Aug., lib. *XX de Civit. Dei*, cap. 7. Hæc opinio esset utique tolerabilis, si aliqua delicia spiritalis, in illo sabbato, scilicet mille annorum, adfuturæ sanctis per Domini præsentiam crederentur. « Nam etiam nos, inquit ille, hoc aliquando fuimus opinati. » Usque adeo ut potius Tertulliano competat id quod Gennadius Melitanis tribuit, quod terrenum regnum Christi speraverit, et descriperit libro *de Spe Fidelium*, quam quod illi impingit de cibo et potu; quo factum fortasse, ut præ aliis Melitonem commendat auctor libris illis pro Montano scriptis, quorum fragmenta sequuntur, juxta quod ibi ex B. Hieron. citabitur; utpote cum

repromissionibus nihil terrenum vel transitorium expectamus, sicut Melitani sperant: non nuptiarum copulam, sicut Cerinthus et Marcus delirant; non quod ad cibum vel ad potum pertinet, sicut Papiæ auctori, Irenæus, et Tertullianus, et Lactantius adquiescunt: neque per mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum, et sanctos cum illo in deliciis regnatos speramus, sicut Nepos docuit, qui primam justorum resurrectionem et secundam impiorum conflinxit.

etiam Montani fuisse hoc paradoxon ipse his verbis dicto loco significet: « Hanc, etc., et qui apud fidem nostram est novæ prophetiæ sermo testatur, ut etiam effugiem civitatis, ante representationem ejus, conspectui futuram in signum prædicarit. » Verba auctoris quibus quod dixi confirmatur, sunt in primis illa supra citata: « De restitutione Judææ, quomodo allegorica interpretatio in Christum et Ecclesiam, et habitum et fructum ejus competat; et longum est persequi, etc. » Si enim allegorica, ergo non literalis, et proinde perperam illi impingeret quis (quod in Cerinthum magis competit et Dimæritas, juxta Epiplian.) instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium sabbati et circumcisionis injuriam. Eodem pertinet quod paulo post eodem loco subjungit: « Hanc (nempe Jerusalem civitatem cælo delatam) dicimus, excipiendis resurrectione sanctis, et refovendis omnium bonorum, utique spiritualium, copia, in compensationem eorum quæ in sæculo vel despeximus vel amisimus, a Deo prospectam. » Nam, si spiritualium bonorum copia, ergo non temporalium, quam alii somniant. In hoc interim cum aliis ille consentit (quamquam etiam erronee), quod confiteatur, in terra quidem regnum nobis repromissum, sed ante cælum.

LIBRORUM SEX DE ECSTASI

MENTIO, EX B. HIER. CATAL. SCRIPT. ECCLES.

et Nicephoro, lib. IV *Hist. eccles.*, cap. 22 ac 34.

Hic, inquit B. Hieron. de Tertulliano, et ipsis iisdem verbis Nicephorus, cum usque ad mediam ætatem presbyter Ecclesiæ permansisset, invidia postea et contumeliis clericorum romanæ Ecclesiæ, ad Montani dogma delapsus, in multis libris novæ prophetiæ meminit; specialiter autem adversus Ecclesiam tenuit volumina, *de Pudicitia, de Fuga in persecutione,*

de Jejunis, de Monogamia, DE ECSTASI libros sex.

Tertullianus, inquit idem, sex voluminibus adversus Ecclesiam editis, quæ scripsit *ὑπὲρ Ἐκστάσεως*, etc.

Melitonis, inquit idem in *Melitone*, elegans et declamatorium ingenium, laudans Tertullianus in Libris VII adversus Ecclesiam pro Montano, dicit eum a plerisque nostrorum prophetam putari.

Hactenus ille. Quorum ex posteriori loco apparet græce potius quam latine hos libros fuisse conscriptos, sicuti dicemus in sequenti fragmento latius.

Nos autem, promissis ut stemus, quid Ecstasis auctori, quidve aliis scriptoribus antiquis ecclesiasticis, paucis subjungendum duximus. Definitio in genere invenitur lib. *de Anima*, c. 45. « Ecstasin dicimus excessum sensus et amentiam instar. Sic et in primordio somnus cum ecstasi dedicatus: *Et misit Deus ecstasin in Adam (Gen., II, 21), et obdormivit.* Somnus enim corpori provenit in quietem, ecstasis animæ accessit adversus quietem; et inde jam forma somnum ecstasi miscens. » Et paulo post: « Hic erit proprietas amentiam hujus, quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, sed ex ratione naturæ; non enim exterminat, sed avocatur mentem. Aliud est concutere, aliud movere, aliud evertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est; quod sanitas mentis, salva memoria, stupet, amentiam genus est. Ideo non dicimur furere, sed somnare; ideo et prudentes, si quando sumus; sapere enim nostrum, licet obum-

bretur, non tamen extinguitur, nisi quod et ipsum potest videri vacare tunc. Ecstasis autem hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis imagines sapientiæ inferat, quemadmodum et erroris. » Brevior vero et instituto auctoris magis conformis est illa quæ habetur ejusdem lib. cap. 2, ubi de eodem Adam loquitur: « Cecidit, inquit, ecstasis super illum, Sancti Spiritus vis, operatrix prophetiæ, » et cap. 21: « In illum Deus amentiam immisit, spiritalem vim qua constat prophetia. » Atqui prius illud *ecstaseos* genus aliquo modo in Adam agnoscei potuit, posterius hoc non item; utpote quod pertinere videatur ad Montani, Priscæ ac Maximillæ entusiasmos comprobandos: quos in *ecstasi* et ut amentes loqui solere confitebantur ipsorum discipuli, et inter eos post mediam ætatem ipse Tertullianus. Hoc pertinet illud de Priscæ aut Maximilla ejusdem lib. *de Anima*, c. 9: « Est hodie soror apud nos revelationum charismata sortita, quas in ecclesia, inter dominica solemnia, per *ecstasin* in spiritu patitur. » Hoc est enim quod sibi vult lib. IV *adv. Marc.*, c. 23,

ubi explicans illud, *Luc. IX* de Petro : *Sed nesciens quid diceret* : « Quomodo, inquit, nesciens? utrumne simplici errore, an irratione (qua significatione etiam dixit, lib. *adv. Praxean*, cap. 15, neque Petrum et Joannem et Jacobum visionem Dei sine irratione et amentia expertos esse) quam defendimus in causa novæ prophetiæ, gratiæ ecstasin, id est amentiam convenire. In spiritu enim homo constitutus, præsertim cum gloriam Dei conspicit, vel cum per ipsum Deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina; de quo inter nos et Psychicos est quæstio. » Ubi (-icuti latius, lib. *de Jejunis*, *adv. Psychicos*) per *psychicos* intelligit Catholicos, et ad hos sex de *Ecstasi* libros alludit, quos contra Ecclesiam scripsisse certum est. At pulchre contra Montanistas Epiph. *Hær.* 48, postquam Scripturis probavit veros prophetas cum constanti ratione et intelligentia locutos ex instinctu Spiritus Sancti, sana mente et corpore, ad Montani prophetiam veniens, probat cum neque stabili mente vaticinatum, neque intelligentiam mentis habuisse, ex propriis ipsius Montani verbis. Eodem pertinere videtur quod B. Hier. *Quæst. hebr. in Genesim* adnotavit, pro *ecstasi*, id est mentis excessu, in hebræo haberi תרדמה, quod Aquila καταποράς, Symmachus χάρον, id est gravem et profundum soporem interpretati sunt. Denique sequitur : *Et dormivit*. Id ipsum verbum et in Jonæ stertentis somno positum est. Atqui nihil pro Montani insana prophetia facere illud de Petro : *Nesciens quid diceret*. Alii illud referri malunt ad locutionem inconsideratam, uti solent animo

consternati, eo quod addatur apud Mareum : *Erant enim timore exterriti*; et illud certum est, nihil ibi Petrum prophetasse. Porro nititur quidem etiam auctor ad ejusdem novæ prophetiæ confirmationem detorquere locum Apost. I *Cor. XIV*, his verbis, lib. *adv. Marc.*, cap. 8 : « Edat aliquem psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem duntaxat spiritalem in *ecstasi*, id est amentia; si qua linguæ interpretatio accesserit. Probet etiam mihi mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis, magnificam. » Verum, præterquam quod illud, in *ecstasi*, ibi non legatur apud Apostolum, ac quod dicatur ibidem : *Et spiritus prophetarum prophetis subjectus est*; ex proximis Apostoli verbis Montanum et proinde Tertullianum refutat B. Hieron. *Prolog. Comment. in Habacuc* : « Prophetæ, inquit, visio est, et, adversus Montani dogma perversum, intelligit quod videt, nec ut amens loquitur, nec in morem insanientium fœminarum, dat sine mente sonum. Unde et Apostolus jubet, ut si prophetantibus aliis, alii fuerit revelatum, taceant qui prius loquebantur. » Ex quo intelligitur, cum quis voluntate reticet, et alteri locum dat ad loquendum, posse et loqui et tacere cum velit. Qui autem in *ecstasi*, id est invitus, loquitur, nec tacere, nec loqui in sua potestate habet. Eodem pertinet etiam illud ejusdem Prologo in Nahum prophetam : « Non enim loquitur in *ecstasi*, ut Montanus et Prisca Maximillaque delirant, sed quod prophetat, liber est visionis intelligentis universa quæ loquitur. »

LIBRI ADVERSUS APOLLONIUM

NOTULÆ, EX B. HIER. CATAL. ET NICEPHORO.

Specialiter autem adversus Ecclesiam, inquit illi locis supra citatis de Tertulliano, textuit volumina, de *Ecstasi* libros sex, et septimum ADVERSUS APOLLONIUM.

Apollonius, inquit B. Hieron., vir disertissimus, scripsit adversus Montanum, Priscillam et Maximillam insigne et longum volumen, in quo asserit Montanum et insanas vates perisse suspudio, et multa alia. In quibus de Priscilla et Maximilla refert : « Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt; et mille hoc testibus probabo. Sed et ex aliis fructibus probantur prophetæ; dic mihi, crinem fucat propheta, stibio oculos linit? propheta

vestibus et gemmis ornatur? propheta tabula ludit et tesseris? propheta fœnus accipit? Respondeant, utrum hoc fieri liceat, an non. Meum est probare (*sic enim lego, pro approbare*) quid fecerint. » Dicit in eodem libro quadragesimum esse annum, usque ad tempus quo ipse scribebat librum, ex quo hæresis Cataphrygarum habuerit exordium. *Tertullianus* sex voluminibus adversus Ecclesiam editis quæ scripsit *περι ἐκτάσεως*, septimum proprie *Adversus Apollonium* elaboravit, in quo omnia quæ ille arguit, conatur defendere. Floruit autem *Apollonius* sub Commodo Severoque imperatoribus.

Duabus de causis mihi persuasum est librum hunc *adversus Apollonium* cum sex præcedentibus, non modo latine, sed et primo græce editos. Primum, quod græcus fuerit et græce scripserit Apollonius, utpote alius ab eo quem deinceps B. Hieron. romanum senatorem commemorat, tum quod is græce titulum recitet *περι ἐκτάσεως*. Nolit tamen in primis fragmentis conjungere quod contra Ecclesiam scripti sint.

Porro cum asserat B. Hieron. Tertullianum omnia quæ Apollonius arguit, conatum defendere, invenimus verissimum esse quod scripsit de illo B. Aug. lib. *de Hæres. ad Quodvultdecum*, quod transierit Tertullianus ad Cataphrygas, quos ante destruxerat. In primis enim supra lib. *de Præser. adv. hæres. c. 52*, hæres. 21, disertis verbis hæreticos vocat, « qui dicuntur secundum Phrygas, etc., qui dicebant in apostolis quidem Spiritum sanctum fuisse, Paraclitum non fuisse; et Paraclitum plura in Montano dixisse, quam Christum in Evangelium protulisse; nec tantum plura,

sed etiam meliora atque majora. » Adversus fucos crinium et oculorum stibio infectionem, quam tamen in prophetissis istis videtur defendisse, agit nominatim lib. *de Habitu muliebri*, c. 4, et apertius lib. *de Cultu feminarum*, c. 5, agens contra eas « quæ oculos fuligine collinunt, » reprehendentes artificem Deum quem emendant; et cap. 6 « eas quæ croco capillum vertunt, male sibi flammeo capiti auspicantes, et cerebro perniciem afferentes. » Adversus vestium et gemmarum ornatum, quem etiam in illis tolerabat, agit idem et lib. *de Pallio*, cap. 4, et toto libro *de Habitu muliebri*, peculiariter vero de gemmis, cap. 6. Tabularum ludum et tesserarum, quem hic non reprobat, quasi aliud agens, in prophetis sive doctoribus tacite reprehendit lib. *de Carne Christi*, c. 7, in hæc verba : « Oro te, Apelles, vel te, Marcion, si forte tabula ludens, etc., tali nuntio avocaretis, etc. » Denique de fœnoris fructu a Christo, quod tamen accipiebat Montanus, interdico *Luc. VI*, agit latissime lib. *IV adv. Marc. c. 17*.

OPERUM PLURIMUM QUÆ DESIDERANTUR

MENTIO, EX HISDEM B. HIERONYMI ET NICEPHORI LOCIS, AC VINCENTIO.

Fertur, inquit de Tertulliano B. Hieron., vixisse usque ad decrepitam ætatem, et multa quæ non exstant, opuscula condidisse.

Sed et alii plures, inquit Nicephorus, christiano plane animo pro fide nostra decertarunt, et adversus hæreseis depugnarunt; Ecclesiæque statu ac mori-

bus receptis, aliisque quæ vel scriptis vel sine scriptis a majoribus accepissent, in literas relatis, libros plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Caius et Tertullianus merito sunt adnumerandi, qui plurima

Hactenus illi. Et vero utinam exstaret *Index Septimii Tertulliani*, cujus supra fit mentio in fragmento libri *de Vestibus Aaron*! non dubium quin multorum præterea scriptorum ejus fieret mentio. An vero plura scripserit adversus hæreticos, dubitare me fecit aliquando, quod de eo scribit Vincentius Lirinensis: «Sciunt Marciones, Apelles, Praxeas, Hermogenes, Judæi, Gentiles, Gnostici, cæteri que quorum ille blasphemias multis ac magnis voluminum suorum molibus, velut quibusdam fulminibus evertit.» Verum, cum animadverti omissos ibi *Valentinianos et Quintillam*, aliosque numero 25, quorum catalogum recenset lib. *de Præscript. adv. hæret.*, a cap. 45, usque ad finem; eosque adversus quos scripsit libri *de Anima* partem posteriorem, *Simonem Samaritam, Carpocratem, Menandrum* et alios, persuasum habeo nihil tale hodie desiderari. Quare et B. Optatum Milevit., lib. I *advers. Parmenionum*, corruptum esse existimo, dum legitur: «*Marcio, Praxeas, Sabellius* et cæteri temporibus suis a Victorino Pictaviensi, et Zepherino Urbico, et Tertulliano Carthaginensi usque ad *Cataphrygas*, et ab

A certe et pulcherrima ediderunt scripta, quæ sigillatim recensere præsentis instituti non est. Scripsit autem *de Pudicitia*, etc., et plures alios.

aliis adsertoribus Ecclesiæ catholicæ superati sunt. Sabellius enim multo post tempore hæresin suam cepit, intermedio nempe inter Novatianos et Donatistas, quod vel ex ætate Dionysii Alexandrini manifestum sit, qui primus adversus Sabellium scripsit, B. Cypriano coætaneus, sed junior. Atque adeo aut aliquis alius hæreticus in locum ejus suppleri debet, ut certe castigandus sit Optatus, *Praxeas, Sabellianus*, eo quod Sabellius eam hæresin ex parte resuscitavit, cum contendit Patrem, Filium et Spiritum Sanctum unicum divinitatis *substantiam* et hypostasim fuisse. Cæterum, ut de iis libris etiam aliquid dicamus qui perperam Tertulliano adscribuntur ab Erasmo, (X^{to} tom. operum B. Hieron., in primis, cur illi adscribi non possit liber *de vera Circumcisione*, supra diximus in fragmentis, *Quæst. de Circumcisione*. Multo vero minus adridet stylus libri *ad amicum ægrotum*, et etiam ibi Scripturæ citantur juxta editionem B. Hieronymi; denique nullum dialogum scripsisse legitur Tertullianus.

FRAGMENTUM.

In quo discreparet a Psychicis Tertullianus montanista.

Auctor libri cui titulus *Prædestinatus*, lib. I, qui est *de hæresibus*, n. 26, hæc ad verbum refert: «Scripsit contra eos (Montanistas seu Cataphrygas) librum sanctus Soter, papa Urbis, et Apollonius Ephesiorum antistes. Contra quos scripsit Tertullianus, presbyter carthaginensis. Qui cum omnia bene et prime et incomparabiliter scripserit, in hoc solum se reprehensibilem fecit, quod Montanum defendit, agens contra Soterem, supra dictum Urbis papam, asserens falsa esse de sanguine infantis, Trinitatem in unitate deitatis, pœnitentiam lapsis, mysteriis eisdem unum pascha nobiscum. Hoc solum discrepamus, inquit, quod secundas nuptias non recipimus, et prophetiam Montani de futuro judicio non recusamus. Objiciunt quidam Tertulliano, quod

animam ex traduce, id est animam dixerit ita gigni ex anima, sicut ex corporibus corpus: quod catholica fides vehementer execratur.»

Verba Tertulliani, quæ modo exscripsimus, in operibus ejus quæ exstant non reperiuntur. Hinc concludere licet cum Dællingero (*Origin. du Christian. T. I, c. 27, trad. L. Boré*), ea excerpta fuisse ex opere quodam nostri auctoris montanistæ jam pridem amisso. At quilibet, nemine nente, facile videt Tertullianum non fuisse Soteris Papæ impugnatores coævum, nec, ut quidam asseruerunt, Tertullianistas fuisse a S. Papæ damnatos, siquidem liquido constat, Tertullianum post triginta prope annos ab obitu Soteris hæresin Montani amplexatum fuisse. — EDD.

Appendix quinta.

IN LIBROS TERTULLIANI

DE BAPTISMO ET DE PŒNITENTIA,

ADNOTATIONES R. P. D. CORBINIANI THOMÆ, MONACHI BENEDICTINI, E CONGREGATIONE S. SPIRITUS IN BAVARIA.

MONITUM.

Domnus Corbinianus Thomas, Augustæ Vindelicorum, anno 1694. natus, monachum induit in imperiali monasterio Elchingensi, anno 1715.

Multos annos in universitate Salisburgensi, magna doctrinæ fama, mathematicas tradidit disciplinas.

D Postea sacræ theologiæ professor cooptatus, unum, sicut prius, sibi conciliavit admirationem. Dum his rite obeundis muneribus insudaret, plurimum nihilominus elegantissima doctissimaque opera diversi generis in lucem edidit, quorum catalogum representat D. Ziegelbauer, in sua *Hist. m. lit.*